heit és kötelességeit meg nem birhatják, csoportositva képeznek egy-egy politikai községet. Ez az eset főleg Horvátországban. Ily politikai község van 233. A községek élén áll a biró vagy knéz, a jegyző és az esküdtek. A jegyző állandó, a többiek három évenként választatnak.

Az igazságszolgáltatás Horvát-Szlavonországban még csak Belovár megyében van különválasztva a közigazgatástól. Az igazságszolgáltatásnak a tartományi kormány igazságügyi osztályának vezetése alatt a következő közegei vannak itt: a királyi hétszemélyes tábla Zágrábban; elnöke a bán; ez a legfőbb hatóság mind a polgári, mind a bűntető ügyekben. — A kir. bániі tábla Zágrábban, második folyamodású hatóság. — Első folyamodásuak részint a kir. megyei törvényszékek, részint a járási és városi táblák (egyes biróságok).

Horvátország és Szlavonia egy és ugyanazon viszonyban áll mind a közös, mind a tartományi kormányhoz; mindazáltal egymás irányában még folyvást úgy szoktak tekintetni, mint coordinált társországok s ezért a következő leirásban is egymás mellé fognak illesztetni. A társországok mai területe utoljára az 1871. június 8. legfelsőbb nyiltparancs alapján szabályoztatott oly formán, hogy a horvát-szlavon Határőrvidéknek volt sz.-györgyi és kőrösi ezredeiből (l. III. k. 92. l.) s Belovár és Ivanič városokból Belovár megye alakittatott, a horvát tengermellékből pedig Sziszek és Zengg városok bekeblezésével Fiume megye kerekittetett ki.

A) Horvátország.

A mai Horvátország (Croatia) a jelenlegi horvát-szlavon területnek nyugoti nagyobb felét foglalja el a Bilo hegyektől s az Illava (Ilova) folyótól kezdve az adriai tengerig. Kiterjedése a zágrábi statistikai hivatal adatai szerint $245._{11}$ □ mfd, vagy $13{,}494._{77}$ □ kilometer, lakosságának száma pedig 760,721. A XVIII. század elejéig ez a terület »Szlavonia« nevet viselt, s csak ez idő óta vette föl és használja a »Horvátország« nevet, mely az előtt csak a mai Török-Horvátországot s az ezzel határos Határőrvidéket illette. 1848 előtt is vitatta ugyan, hogy ő a magyar birodalomnak nem kiegészitő része, hanem csak társországa s ugyanezt az időközben magának követelt Uj- vagy mai Slavoniát illetőleg is igényelte, de céljait csak az 1848-i eseményeket követett absolut rendszer alatt érte el, mely Horvát-Tótországot az anyaországtól külön szakitotta s együtt külön kormányzat alá helyezte. Az igy támadt állapotokra aztán az 1868-ki kiegyező országgyülés adta meg a helybenhagyást amaz emlékezetes »fehér lap« által, melynek az anyaországra nézve legalább is kétes becsű eredménye a XXXIV. törvénycikk (l. f.) lett.

Horvátország felszine tulnyomólag hegyes, úgy azonban, hogy keleti részein közép hegyek, közép táján hullámzatos lapály, nyugoti részén pedig magas hegyek foglalnak helyet (l. a bevezetést). Mai napság van benne öt megye, ú. m.: Zágráb, Fiume, Varasd, Kőrös és Belovár megye. Ezekről a következő leirást adhatjuk:

1. **Zágráb megye** Horvátország keleti és nyugoti részei közt közép helyet foglal el. Határolják délről a Határőrvidék, nyugotról Fiume megye, Krajna és Stájerország, északról Varasd megye, keletről pedig Kőrös és Belovár megyék. Alakja trapézhoz hasonlit, melynek legnagyobb oldala a déli. Kiterjedése 80.40 □ mfd (4427.65 □ kilomet.) 261.124 lakossal. Zágráb megye felszinét a Száva és Kulpa közén az uszkoki hegyeknek egyik délkeletre húzódó láncolata két jellemző részre osztja, melyek közül az északkeleti tulnyomólag lapályos és termékeny, a délnyugoti pedig általában hegyes és a kopárságig sziklás természetü. A megye északi részén legkiválóbb a Sljeme-hegység. A Száva jobb partján eső jelentékeny (6 mfd hosszú s 3 mfd széles) lapály Túrmező v. Turopolje nevet visel (l. fentebb), a Kulpától északra pedig a Pokupje nevü szép lapály, meg az ezzel összefüggő s nagy kiterjedésű Dragonič-erdőség foglal helyet. Vizei közül kiemelendőbbek: a Száva, mely a megye közép táján fut végig, s ennek mellékfolyói közül a Sutla, Krapina és Lónja balról, s a hajózható Kulpa (a Kupchina nagyobb mellékpatakkal) jobbról. Tavai nem igen vannak, de forrásai és mocsárai számosak. Éghajlata a Száva mentén kellemes mérsékelt, de a mocsáros részeken sok helyt egészségtelen, a Kulpa mentén hüvösebb, de egészségesebb is. Esője általában elég jár, de legtöbb Károlyváros vidékén, mely vidék már beleesik az éjnapegyenlőségi esőzések határába. Földje az északkeleti lapályos részen csaknem általában igen termékeny, a délnyugotin ellenben sovány, sőt sok helyt terméketlen is. Kiválóbb termékei búza, rozs, kukorica, pohánka, bor és gyümölcs (kivált szilva, cseresznye és gesztenye) bőven; fája is sok van kivált a hegységeken; de árpa, zab, dohány és repce nem sok terem; a kapás és kerti vetemények s a kenderfélék a Száva mentén szintén szép sikerrel termesztetnek. A marhatenyésztés jelentéktelen, de sertést sokat tenyésztenek és hizlalnak a makkos erdőségekben. Az ásványország különféle termékeket szolgáltat, mint Szamobor vidékén rezet, Bisztra és Brod vidékén vasércet, Planina táján kőszenet, Verbovszko és Boszziljevo mellett kék márványt stb. Számos ásványos forrásai közül leghiresebbek a stubicai kénes forrás fürdőintézettel s a jamnicai savanyúvizforrások. Az ipar főfészkei Zágráb és Károlyváros, noha e városok is csak viszonylagos fontosággal birnak. A nép legáltalánosabban a fonó, szövő és faipart űzi, bár csaknem kizárólag saját szükségére. A falukon legtöbbnyire a legszükségesebb mesteremberek is hiányzanak. A kereskedelem aránylag elég élénknek mondható főleg a vasútak kiépülte óta. A forgalom hordozói a részben jó országútak, a déli (zákány-zágrábi, zágráb-sziszeki), a zágráb-trieszti és alföld-fiumei vasútak, melyek Zágrábban csatlakoznak s a Száva és Kulpa, melyek kisebb hajókkal a megye nagy részén járhatók. A lakosok nagy többsége (mintegy 99%) horvát (szerb, uszkok, skipetar gyérebb törzsekkel vegyesen); a néhány százra menő kisebbség német és magyar s inkább csak a nagyobb városokban található. Vallásra nézve legtöbben vannak r. katholikusok; a gör.-kath., gör.-kelt., luth., reform. és zsidó felekezetek közül alig haladja valamelyik az 1000-nyi lélekszámot. A népnevelés aránylag ebben a megyében áll legjobb lábon, noha az iskolába járó gyermekek száma csak kevéssel haladja a hét, az ismétlő iskolásokkal együtt pedig a 9 ezeret. A népiskolák száma összesen 101. Van e megyében 2 sz. kir. város, 204 önálló és 620 kapcsolt község, s fölöszlik jaskai, károlyvárosi, sziszeki és zágrábi alispánságokra. A megyei gyülések Zágrábban tartatnak. Emlitendőbb helységek itt:

Zágráb (Zagreb, Agram) szép fekvésű szab. kir. város, Horvát-Tótország és a hasonnevű megye fővárosa félórányira a Szávától s a horvátországi kő- és vasútak csomópontján 19,857 horvát, német s magyar lakossal. Áll a bel- és három (káptalan-, új-major- és latin-)külvárosból. Nagyobb részt csinosan van épülve. Útcái kövezettek és világitvák. Itt székel a bán, az országos kormány, a tartománygyülés, a megye, a hétszemélyes tábla, a báni tábla, a megyei törvényszék, egy járásbiróság, az országos érsek és általában valamennyi országos polgári és katonai főbb hatóság, egy másodosztályú vámhivatal, földadóbecslési felügyelőség, fémjelző- és fémbeváltó-hivatal, egy ipar- és kereskedelmi kamara, egy bányakapitányság, államépitészeti és folyammérnöki hivatal, posta- és távirói igazgatóság, adó-, posta- és táviróhivatal, stb. Épületei közt kiemelendőbbek a sz. László királyunk által sz. István tiszteletére romanus-gotizlésben épitett fényes székesegyház, a Ferenciek temploma és nagyszerü zárdája, a zsidó és gör.-kel. templom (a luth. és reform. felekezetek együtt tartanak egy szerény imaházat), az országház

(a bán lakásával s az orsz. levéltárral) s a főhadparancsnokság palotája, az érseki palota pompás angolkerttel, a megye- és városház, a kaszárnyák, a szinház, az érseki árvaház, a kórház s az intézeteknek többé-kevésbé jeles épületei, milyenek a déli szláv akademia, az egyetem, a r. és gör.-kath. papi seminariumok, a gymnasium, reáliskola, több csinos népiskola, nemesi tápintézet, a muzeum, a nyilvános könyvtár stb., melyeken kivül van itt még több tudományos egyesület, több jótékony intézet, országos gazdasági egyesület, könyv- és könyomda, könyvkereskedés, több helyi hirlap, honvédzászlóalji törzsállomás, több gyár, melyek közül a porcellán-, kőedény-, hamuzsir- és selyemgyár a legnevezetesebb, sok iparos és kereskedő, több csinos vendéglő, torna- és lövőcsarnok, több bank- és biztositóintézet stb., nagyszerü vasúti állomás, élénk kereskedelem és hajózás. Heti és országos vásárai fontosak, különösen a gabnanemüekre nézve. Határa jó nagy, szép és termékeny. Ide tartozó kapcsolt községek: Fraterščića, Trnje, Prekrižje, Horváti és Ljubljanica kis faluk, melyek gazdálkodást és bortermesztést üznek. Stenjevec dolnji fu. a Száva és a zágráb-trieszti vasút m. 137 horvát l. és r. kath. templommal. Stenjevec gronji fu., mely az előbbivel együtt képez egy politikai községet; van 263 horvát lakosa. **Samobor** (v. Zamobor) mvs. Zágrábtól nyugotra az Uszkok-hegység alatt 2975 horvát l., r. kath. templommal, kir. járásbirósággal, gr. Erdődy-féle kastélylyal, zárdával, posta- és táviróhivatallal. Erdős határában sok sertést makkolnak. Van rézbányája és hámora, s ásványos forrása. Bregana fu. a megye nyugoti határán, közel a Szávához 172 horvát l. Domaszlovec fu. 196 horvát l. Galgovo fu. 387 horvát l. Podorh fu. 284 horvát l. Rakovica mala és velika fu. 485 horvát l. Rude fu. Samobor szomszédjában jelentékeny vasbányák- és hámorokkal. Strmec fu. 635 l., kik sertéshizlalást és kereskedést üznek. Stupnik fu. 969. l., r. kath. templommal s postahivatallal. Odra fu. 481 horvát l., róm. kath. templommal s búzatermesztéssel. Lukavec gornji és L. dolnji szomszédos faluk 260 és 91 horvát l. s egy várkastélylyal. **Gorica velika** (Nagy-Gorica) fu., a turopoljei szabad kerület fő-, s a kerületi comes székhelye, a Túrmező északi oldalán a zágráb-sziszeki vasút m. 485 horvát l., r. kath. templommal, kir. járásbirósággal, posta- s táviróhivatallal, vasúti állomással s élénk forgalommal. Ó- és Új-Csicse (Čiče staro és novo) faluk 227 és 370 horv. l., egy-egy r. kath. templommal s gesztenyés erdővel. Bušević fu. 310 horv. l. s búza- és gyümölcstermesztéssel. Pešćenica fu. közel a zágráb-sziszeki vasúthoz 124 horv. l., s gabna- és gyümölcstermesztéssel. Erdődski-Lekenik fu. a zágráb-sziszeki vasút és a Lekenik patak m. 549 horv. l., kastélylyal, vasúti állomással s posta- és táviróhivatallal. Turopolski-Lekenik fu. az előbbi közelében 305 horv. l. s jelentékeny határral. Szela fu. Sziszek közelében 348 horv. l., r. kath. templommal s gabna-, kukorica- és gyümölcstermesztéssel. Zakanje fu. 273 horvát l. s róm. kath. templommal. **Sisak stari** és **novi** vagy **Ó- és Új-Sziszek** (Sissek, Siscia) közelebb egyesitett rendezett tanácsú vs. a Kulpának a Szávába ömlésénél s a Zágrábból ide futó vasút végső pontján 4273 horv. l., r. kath. templommal, nagy vasúti állomással, kir. járásbirósággal, folyammérnöki, adó-, posta-, táviró- és 2-od osztályú fővámhivatallal. Forgalma mind a vasúton, mind a két folyón élénk. Különösen fontos a gabnakereskedése. Van hajógyára. Hajdan erősség volt. Határában, mely nagy és termékeny, sok római régiséget találnak az egykori »Siscia« gyarmat helyén. Topolovac fu. a Száva m. 324 horv. l., postahivatallal, révvel, s gabna-, kukorica- és dohánytermesztéssel. Preloščića fu. a Száva m. 1283 horv. l., r. kath. templommal s gabna-, kukorica- és gyümölcstermesztéssel. Martinskaves desna fu. a Száva m. 549 horvát l., r. kath. templommal, hajózás- és halászattal. Martinskaves lieva fu. amahhoz kapcsolva. Van 549 horv. l., búzatermesztése s méhtenyésztése. Ljubljanica kis falucska a Száva partján szép kastélylyal. Trebarijevo desno fu. a Száva m. 484 horvát l. Novigrad kis helység a Száva m. történeti nevezetességű várkastélylyal. Suša fu. a Száva m. 232 horvát l. s jó határral. Orle fu. 135 horv. l., kik sok búzát s gyümölcsöt termesztenek. Dubravčak lievi fu. 581 horv. l., róm. kath. templommal s nagy gabna-, kukorica- és gyümölcstermesztéssel. Veleševec fu. a Száva m. 879 horv. l., r. kath. templommal, postahivatallal s búzatermesztéssel. Ohorovo fu. a Száva m. 1061 horv. l.

r. kath. templommal s nagy búza- és gyümölcstermesztéssel. Dugoselo fu. a zákány-zágrábi vasút m. 495 horvát l., vasúti állomással s posta- s táviróhivatallal. A lakosok jó búzát termesztenek s pálinkát főznek. Prozorje fu. amannak szomszédjában 274 horv. l., róm. kath. templommal s nagy szilva-, gesztenye- és gabnatermesztéssel. Lonja fu. 86 horv. l. és r. kath. templommal. Bosiljevo 155 horvát l., Stelnik nevű várral, róm. kath. templommal és postahivatallal. Popovec fu. 139 horv. l. s nagy bor- és gyümölcstermesztéssel. Remete fu. 331 horv. l., r. kath. templommal s gabna-, kukorica-, bor- és gyümölcstermesztéssel. Čučerje fu. 828 horvát l., róm. kath. templommal s bor- és gyümölcstermesztéssel. Kašina fu. egy szép völgyben 817 horv. l., r, kath. templommal s gabna- és bortermesztéssel. Obrež fu 204 horv. l. s bortermesztéssel. Szent-Iván (Sveti-Ivan v. Zelina gornja) fu. 759 horvát l., r. kath. templommal, posta- és táviróhivatallal. Bora, gyümölcse jó van. Szent-Heléna (Sveta-Helena) fu. 375 horv. l. s meleg ásványos forrásokkal. Podrebar fu. 215 horv. l. s jó határral. Stubica dolnja fu. egy szép völgyben 442 horv. l., r. kath. templommal, postahivatallal, meleg ásványos forrásokkal és látogatott fürdővel Božjakovina fu. 45 horv. l., r. kath. templommal s egy hegyi várral. Andrilovec fu. 286 horv. l. s jó határral. Slatina fu. 291 horv. l. s bortermesztéssel. Gjurgjekovec fu. 231 horvát l. Kraljevec fu. 375 horv. l. s bor- és gyümölcstermesztéssel. Šestine falu a Szlanya-hegy alatt 163 horv. l., r. kath. templommal és várkastélylyal. Bistra dolnja fu. 307 horv. l. és postahivatallal. Bistra gornja fu. 238 horv. l. és r. kath. templommal. Harmica fu. 137 horv. l. gabna- és gyümölcstermesztéssel. Brdovec fu. közel a Szávához és a zágráb-trieszti vasúthoz 343 horv. l., róm. kath. templommal postahivatallal s igen jelentékeny határral, mely búzát, kendert, szilvát s gesztenyét bőven terem. Zaprešić fu. a zágráb-trieszti vasút m. 790 horv. l., vasúti állomással s gabna-, gyümölcs- és bortermesztéssel. Planina fu. 104 horv. l. s kőszénbányával. Osredak fu. Samoborhoz közel 89 horv. l., postahivatallal s üveghutával. Noršić selo fu. 164 horv. l. s r. kath. templommal. Dubranec falu 368 horv. l., r. kath. templommal s igen termékeny határral. Cerje fu. 253 horvát l. Strezojevo fu. 365 horv. l. s erdővel. Pokupsko fu. a Kulpa m. 439 horv. l., r. kath. templommal s erdős, hegyes határral. Van némi baromtenyésztése. Gradac fu. 344 horv. l. Gerebić selo fu. 226 horv. l. s gyümölcstermesztéssel. Jamnica fu. 100 horv. l., r. kath. templommal s erdős határral. Kupinec fu. a zágráb-károlyvárosi vasút m. 623 horv. l., r. kath. templommal s faüzlettel. Klinča selo fu. 207 horvát l. Sveti-Martin (Szt.-Márton) fu. 150 horv. l., r. kath. templommal s ásványos forrásokkal. Rakovpotok fu. 444 horv. l. s hegyes, erdős határral. Sok sertést szokott hizlalni. Plešivica fu. 125 horvát l. **Jaska** (Jasztrebarszko) mvs. egy szép völgyben közel a zágráb-károlyvárosi vasúthoz 1278 horv. l., r. kath. templommal, Ferencrendű zárdával, nagy bortermesztéssel, járásbirósággal, adó-, posta- és táviróhivatal s vasútállomással. Petrovina fu. az előbbihez közel 550 horv. l., r. kath. templommal s bortermesztéssel. Krašić fu. 535 horv. l., r. kath. templommal, postahivatallal s kőtörés- és bortermesztéssel. Domagović fu. 556 horv. l. s bortermesztéssel. Kupčina dolnja fu. a Dragonič erdő és a Kulpa m. 1709 horv. l., r. kath. templommal s nagy, erdős határral. Kupčina gornja fu. 374 horvát l. **Károlyváros** (Karlovac, Karlstadt) sz. kir. vs. és erősség a Kulpa és a vasút m. és a legfontosabb országútak (Lujza-, Karolina- és József-út) csomópontján 5175 horvát lakossal. A város bel- és külvárosból (Dubovác) áll. Van benne sok csinos köz és magánépület. Itt székel a gör.-keletiek püspöke, egy kir. járásbiróság, egy 2-od osztályú fővámhivatal, egy sorhadi ezred- és egy honvédzászlóalji parancsnokság. Van egy gör.-kel. székesegyháza, 5 róm. kath. és egy zsidó temploma, algymnasiuma, takarékpénztára, adó-, posta- és táviróhivatala, nagy vasúti állomása, hajógyára, szeszfőzése, élénk ipara és kereskedelme, főleg gabnaneműekkel s hajózása a Kulpa folyón. Környéke zordon tekintetű, de szép. Innen ész.-kel. terül a Pokupje lapályon a Dragonič-erdő. A város bástyái a Kulpa egész itteni völgye fölött uralkodnak. Luka fu. a Kulpa m. 654 horvát l. Mahično fu. 230 horv. l., róm. kath. templommal s jelentékeny határral. Vivodina fu. a megye nyug. szélén 35 horv. l., r. kath. templommal s postahivatallal. Žakanjc fu. a Kulpa szép

völgyén 278 horv. lakossal s róm. kath. templommal. Severin fu. a Kulpa folyó m. 166 horv. l., postahivatallal s egy ziklacsúcson fekvő régi várral. Van hidegvizgyógyintézete. Lipnik falu a Kulpa egyik mellékvölgyében 220 horv. l., r. kath. templommal, régi hegyi várral s jelentékeny erdővel. Ribnik fu. 197 horv. l. s faüzlettel. Netretić fu. 118 horv. l. s postahivatallal. Svetice fu. 66 horv. l. s r. kath. templommal. Novaki fu. 168 horv. l. s r. kath. templommal. Stative dolnje és Stative gornje szomszédos faluk a Dobra vize m. 250 és 356 horv. lakossal, kik jeles bort termesztenek. Završje fu. 257 horv. l. s r. kath. templommal. Modrušpotok (mala és velika) fu. 241 l., közes a Kulpához a krajnai határon. Rosapajnik fu. szintén a Kulpa m. horv. l., erdős határral, faüzlettel és sertés hizlalással. Vrhovac fu. 367 l., r. kath. templommal s kis határral.

2. **Fiume megye** Zágráb megyétől nyugotra terül el egészen az adriai tengerig, egyrészről Krajna és Istria, másrészről pedig a Határőrvidék által környezve. Alakja szabálytalan háromszög, mely Zágráb megyével egyik tompa csúcsánál fogva függ össze. Kiterjedése 29.$_{01}$ □ mfd (szabatosabban 1599.$_{115}$ □ kilomet.), a lakosainak száma pedig 82,575. Felszinét tekintve, ez a megye a legbércesebb az egész horvát-tót területen. Legnagyobb részét a Karst hegység szörnyen szakadékos, meredek és kopár bércei ágazzák be, melyek a megye legdélibb részén a Nagy-Kapella hegységbe olvadnak át. A roppant szövevényes, egymás fölé tornyosuló elágazások közt a főbb láncolatok leginkább déli, délkeleti és délnyugoti irányt tartanak s nagy számu, de csekély kiterjedésü teknő és üstalakú völgyeket zárnak közre, melyek legtöbbnyire kijárat nélküli mély horpadások csekély termő talajjal s nagyobbrészt föld alá búvó patakokkal. E hegységek általában mész-, homokkő és krétakőzetekből állván, többnyire szertelen rombalmazokhoz hasonlók, nem ritkán függélyes oldalakkal és szédítő mélységekkel, melyeket még a vadmadár is kerülni látszik s melyeket ember talán kalandvágyból sem közelit meg. E rideg és nagyszerü vadság azonban még sem egészen általános. Az északkeleti és a délnyugoti lejtők, valamint az ezeket összekötő Rječina-völgy ugy a növény-, valamint az ember- és állatvilágnak is többé-kevésbé alkalmas menedéket nyujtanak. E roppant hegyhalmazban említendőbb részek a krajnai határon a Jeleina és Previak hegyek; a megye belsejében a 4837' magas Risnjak s attól nyugotra a Zakamini hegy, ezeken alul a Mali-Pech (Pecs), mely kiinduló pontját képezi egyrészről a tengerparttal párhuzamosan futó s aztán délkeleti hajlással a Veliki-Bitoraj hegytömeg által a Nagy-Kapellával egyesülő Pech hegyláncolatnak, másrészről pedig a keleti irányban huzódó Rakovica hegységnek; végre a Nagy-Kapellához tartozó magaslatok közül legkiválóbbak a Szamar és Viszoka-Kosza hegyek a megye déli határán. Ránáról itt szó sem lehet; kiválóbb völgy azonban van három, u. m. a Kulpa völgye a megye ész.-kel. határán, a Rječina völgye, mely Fiume városára nyilik s a Vinodol nevü völgy, mely a Pech hegylánc és a tengerparti alacsony hegyláncolat közén csaknem a buccarii öbölnél kezdődik és délkeleti irányban haladva több félbeszakadással majdnem Novi városáig ér. Vizei, mint említők, csekély számuak és aprósak. Legjelentékenyebbek a Kulpa, mely az ész.-kel. határ legnagyobb részét jelzi; a Rječina, mely az istriai Karstból eredve elébb délnek, majd délnyugotnak fordul s ugy ömlik Fiumén alul az adriai tengerbe (legjelentékenyebb mellékpatakja ennek balról a Susica, mely Lukešic kis falunál ömlik bele); Buccarin alul a Ricina, mely a szép Vinodol völgyön fut végig s aztán legalsó folyásával egészen délnek kanyarodva, Crkvenica falunál ömlik a tengerbe; s végre az elbúvó patakok között legjelentekenyebb a Kobiljak-hegy alatt eltünő Lepenic patak stb. Tavai és forrásai jelentéktelenek és csekély számmal vannak. Legfontosabb vize e megyének a tenger, mely egész délnyugot határát végig mossa. Az általában magas és szirtes partok igen csekély tagozottságuak. Öblök is, félszigetek is csak igen csekélyek fejlődtek ki rajtuk. Legnagyobb öble az egész partmelléknek a buccarii, mely szép bejáratán belül gyönyörű tóvá tágul ki s jó kikötő helyül szolgál, noha Fiuméval nem mérkőzhetik. Kisebb rév mintegy 14 van a horvát part mentén. A megye földje a müvelésre csak helyenként, főleg a fentebb kitüntetett három vidéken alkalmas, de nagyobb kiterjedésű gazdálkodásra mindenütt elégtelen is, sovány is. A Risnjak-hegy, Fiume és Prezid (a megye legészakibb falva) által jelölt háromszögben a tengerparti csekély

rész kivételével alig van emberi lakó hely. A legvadabb bércek hazája van ott egy-egy foltjával az őserdőségnek; e rész kietlen magányát legfölebb a bóra robbanásai verik föl koronként. Szintén hasonló ehhez a Bitoraj-hegy környéke is, csakhogy felényi terjedelemmel. Az éghajlat legalább is háromféle természetü. Az ész.-kel. és keleti lejtőkön co..tinentalis mérsékelt; a magas hegyeken zordon s a tengerre dűlő lejtőkön és partokon csaknem itáliai. A két utóbbi területen állandó uralommal bir a bóra és sirocco, az elsőt azonban szelidebb légáramlások járják minden oldalról. Esőt elég bőven kap az egész megye; havat azonban a tengermellék csak ritkán, s akkor is csak futólag lát. Termékekben Fiume megye nem bővölködik. Gabnanemüeket leginkább csak a Kulpa mellékén lehet termeszteni. Erdeje (kivált a közép részen) sok van s leggyakrabban előforduló fanemek azokban a tölgy, bükk és lúcfenyő. Bora sok, de nem igen jó terem a Vinodol völgyén, melynek termése dragai és kosztrénai néven ismeretes. A szőlőtőket itt is magas lugasokká növesztik, vagy fákra futtatják a vesszőket, a tőkék közét pedig gabnamüekkel, kukoricával stb. vetik be. Ugyancsak a Vinodol völgyben, valamint az egész tengerparton örökzöld növények is szép számmal tenyésznek. Legközönségesebbek ezek közt az olajfa, füge, narancs, citrom, mirtusz stb., melyeknek gyümölcsei jelentékeny üzleti cikket képeznek Horvátország belseje felé. Almát, szilvát, körtét és barackot, valamint dinnyét is több helyt termesztenek. Az állattenyésztés nem jelentékeny. Legtöbb a szamár, öszvér, apró szarvasmarha, juh és kecske. Az ásványország leginkább tömérdek követ silány kőszenet (a Vinodol völgyén), vasat (Brod) és nehány ásványos forrást mutathat föl. Iparral kevés ember foglalkozik. A mesteremberek között legszámosabbak a kőmivesek, kádárok és ácsok. Ez utóbbiak tömérdek hajónak és dongának való fát szolgáltatnak. A buccarii hajógyár említésre méltó. A gazdasági szeszgyártást majdnem minden faluban üzik. A tengerparton igen sokan foglalkoznak halászattal, mely némely parti községre nézve csaknem egyedüli életmód. Hajós életre is sokan adják magukat. A kereskedelem tulnyomólag a tengerre szoritkozik. Legfontosabb tengeri és kikötő városok Buccari és Zengg. A szárazföldi forgalom egy részt a Ludovica- és a Carolina-útakon, mást részt a szintén mesterileg épitett károlyváros-fiumei vasuton mozog. A lakosságnak mintegy 97 százaléka horvát és szerb, egyéb nemzetiségüek (leginkább olaszok és németek) csupán a tengerparti városokban és helységekben vannak, de ott aztán a kereskedelmet főleg az emlitettek tartják kezeikben. A népnevelés még igen kezdetleges fokon van e megyében (40 rendes és 23 ismétlő népiskola); az irni s olvasni tudók száma felettébb csekély főleg a falukon. Vallásra nézve a nagy többség római katholikus; görögkatholikus, gör.-kel. és protestans felekezetüek csak szórványosan vannak. A megyebeli községek száma 408, de ezek közül csak 63 önálló, a többi inkább nagyobb, kisebb házcsoport. Ujabban ehhez a megyéhez számittatnak Buccari és Zengg szab. kikötő-városok is. A megyegyülések Fiumében tartatnak. Emlitendőbbek e megyében:

Buccari (v. Bakar) szab. kikötő-város Fiumétől délkeletre s $1^1/_2$ mfdre a hasonnevü szép öböl hátterében s a Ludovica-út m. 2116 horvát és olasz lakossal; magában jelentéktelen kis város, melyet csak tengerészete emel fontosságra. Van itt r. kath. templom, egy felsőbb népiskola, kir. hajózási iskola (10—17 növendékkel), partmelléki takarékpénztári fiók, vár, hajógyár, kikötő, kir. járásbiróság, adó-, posta-, táviró- és első osztályu vámhivatal, veszteglőintézet, elénk tengeri kereskedelem és halászat stb. Közigazgatási tekintetben hozzá vannak kapcsolva Sveta-Kuzma (133 horv. l.), Vitoševo és Škrljevo dolnje (83 horv. l.) faluk. Környéke festői, hegyein jó bor és sok déli gyümölcs terem. Skreljevo gornje fu. Buccari tőszomszédjában 607 horv. l., kik nagy marhakereskedést üznek. Bakarac v. Bukarica fu. szintén a buccarii öböl m. 203 horv. l., kikötővel és jelentékeny tinnhalászattal.

Porto-ré v. **Kraljevica** (Királyrév) mvs. a buccarii öböl bejáratánál 1198 horv. és olasz lakossal, r. kath. templommal, 2-od osztályu vám-, továbbá posta- és táviróhivatallal, két (Frangepán-féle) várkastélylyal, melyek egyike kórházzá van átalakitva, továbbá kikötővel és nagy halászattal. Forgalma igen élénk; környéke még szebb, mint Buccarié, a mennyiben innen a quarneroi öbölre is fölséges kilátás nyilik. A város körött szép olajfa-, mirtusz-, füge- stb. ligetek vannak. Drvenik kis fu. a Vinodol völgyben, a buccarii-novii országút m. 19 horv. l., r.

kath. templommal s bor- és gyümölcstermesztéssel. Sveti-Jakob (Szt.-Jakab v. Sišljevica) fu. amattól d.-nyugotra a tengerparton, a szép Canale di Maltempo m. 314 horv. l., róm. kath. templommal, révvel, halászattal s bor- és gyümölcstermesztéssel. Gyönyörü kilátás nyilik innen az átellenes Veglia szigetre. Drvenik és Szt.-Jakab között van a Ricina patak mellett Cerovići fu. (114 horvát l.), melynek határát a bóra rendkivüli dühöngéssel látogatja. Kaćjak fu. közel a tengerhez 31 horv. l. Rudenica fu. a Ricina folyó m. 34 horv. l. Grižane fu. a Vinodol völgyben 274 horv. l., róm. kath. templommal s bor- és gyümölcstermesztéssel. Crkvenica fu. a tengerparton, a Ricina torkolatánál 1263 horv. l., r. kath. templommal, postahivatallal s nagy bor- és gyümölcstermesztéssel. (Itt terem a holudár nevü hires vörös bor.) Halászata igen jelentékeny. Környéke igen kies. Selce fu. a tenger parton 667 horv. l, róm. kath. templommal, révvel, 2-od osztályu vámhivatallal és halászattal. Sveta-Jelena (Dramalj) fu. a bribiri völgyben, amattól kel. felé 299 horv. l., r. kath. templommal s bor- és gyümölcstermesztéssel. Bribir fu. 224 horv. l., r. kath templommal, postahivatallal és várral. Lakosai fával, szénnel és borral kereskednek. **Novi** mvs. az adriai tenger egyik szép öble m. 2640 horv. l., r. kath. templommal, járásbirósággal, 2-od osztályu vám-, továbbá adó- és postahivatallal s jó kikötővel, melyet egy váracs véd. Szép épület benne a zenggi püspök kastélya. A lakosok nagy halászatot s déli gyümölcsökkel élénk kereskedést üznek. Zagon fu. Novitól keletre 270 horv. l., r. kath. templommal s erdős, bérces határral. **Zengg** (Segnia, Senj) szab. kir. és szab. kikötő-város és r. kath. püspöki székhely a tengerparton, Novitól dél felé s a megye területétől külön válva. Részben eléggé csinosan van épülve. Van itt 3231 olasz és horvát lakos, szép püspöki palota és székesegyház, egy gör. kel. templom, r. kath. papi szeminárium, egy kir. gymnasium, felsőbb fiú- és leány-népiskola, takarékpénztár (Cassa di risparmio Segana), várkastély, járásbiróság, másod osztályu fővámhivatal, egészségügyi küldöttség, veszteglőintézet, kikötő, élénk hajózás és halászat, adó-, posta- és táviróhivatal stb. E tájon a bóra gyakran és borzasztóan szokott dühöngeni. Innen vezet a jeles József-út a Vellebit hegységnek egy 3184'-nyi magas hágóján át Károlyváros felé. Tribotinj fu. Novitól észak-kelet felé a Tikvena-hegy alatt 126 horv. l., kik bor- és gyümölcstermesztést és fakereskedést üznek. A bóra itt is gyakran dühöng. Szent-Vid fu. Bribir szomszédjában 330 horv. l., bor- és gyümölcstermesztéssel, baromtenyésztéssel és erdővel. Hreljin gornji Buccaritól keletre 901 horv. l., r. kath. templommal s postahivatallal. Hreljin dolnji fu. nem messzire az előbbitől 1080 horv. l., r. kath. templommal, postahivatallal, várrommal s bortermesztéssel. Zlobin fu. a Pech-hegylánc keleti aljában, a buccari-fužinei útban 451 horv. l., r. kath. templommal s fakereskedéssel. Alsó- és Felső-Traputnik bortermesztő faluk Buccari közelében 620 s illetőleg 437 horv. lakossal s egy-egy r. kath. templommal. Kostrena-Szt.-Lucia és Kostrena-Szt.-Barbara faluk Buccaritól ész.-nyugotra s közel a tengerhez 343 s 131 horv. lakossal, egy-egy r. kath. templommal s hires bortermesztéssel. Trsat fu. amazokon felül Fiume város felé 835 horv. l., róm. kath. templommal s nagy bor- s gyümölcstermesztéssel. Sušak fu. az előbbi szomszédjában 701 horv. l., postahivatallal s barom- és fakereskedéssel. Kukuljanovo fu. Buccaritól északra 777 horv. l., r. kath. templommal s gabna- és bortermesztéssel. Grobnik fu. Fiumétól északra 337 horv. l., r. kath. templommal, várkastélylyal s faüzlettel. Jelenje fu. a megye nyugoti határán az előbbi közelében 364 horv. l., r. kath. templommal s roppant nagy szirtes, bérces határral. Podhum fu. amattól keletre nagy hegyek között 674 horv. l. s erdőséggel. Jelenje (Jellenie) fu. a Mali-Pech hegy alatt a Ludovica-út m. 59 horv. lakossal. Mrzlavodica fu. a Risnjak-hegy alatt s a Ludovica-út m. 402 horv. l. s juh- és baromtenyésztéssel. Crnilug fu. amattól észak felé 559 horv. l., róm. kath. templommal s hamuzsirkészitéssel. Alsó-, Közép és Felső-Krašičevica elszórtan fekvő hármas fu. 114 horv. l. Bérces, erdős határa sok fát szolgáltat. Razloge fu. amattól ész. felé ugyanazon völgyben 211 horv. l., r. kath. templommal s baromtenyésztéssel. Gerovo fu. amattól ész.-nyug. felé 695 horv. l., r. kath. templommal, baromtenyésztés-, faüzlet- és szeszfőzéssel. Pleše fu. amattól ész.-keletre a Kulpa folyó m. 142 horv. l., róm. kath. templommal, postahivatallal és gyümölcstermesztéssel.

Trstje fu. amannak a szomszédjában 220 horv. l., r. kath templommal s nagy szilvatermesztéssel. Čabar fu. a Čabrunka patak (a Kulpa mellékfolyója) m. 307 horv. l., r. kath. templommal s postahivatallal. Van kastélya és jelentékeny erdősége. Prezid falu a legészakibb szögletében magas hegyek között. Van 1115 horvát l. s r. kath. temploma. A lakosok faüzletet, baromtenyésztést és élénk határszéli kereskedést üznek a szomszéd Krajna felé. Hrvatsko kis fu. a Kulpa folyó m. 91 horv. l. Gašparci fu. a Kulpa m. 128 l., kik sok szilvát termesztenek. Turke fu. közel a Kulpához 158 horv. l. és r. kath. templommal. Brod via kupi fu. a Kulpa m. 184 horv. l., r. kath. templommal, gr. Batthyány-féle kastélylyal, vasbányával s gyolcs- és szeszkészítéssel. **Delnicé** jelentékeny falu a Ludovica-út és a károlyváros-fiumei vasút m. 2454 horv. l., r. kath. templommal, kir. járásbirósággal, vasúti állomással, adó-, posta- és táviróhivatallal stb. Bérces, erdős határa sok fát szolgáltat. Környéke zordon, de festői. Mind kő-, mind vasútja nagyszerű épitmény. Lokve fu. amattól délnyugotra szintén bércek közt s az imént nevezett két pompás út mellett. Van 1231 horv. lakosa, r. kath. temploma, posta és táviróhivatala s vasúti állomása. Fužine fu. amattól délnyugotra még zordonabb bércek közt a Lepenia búvó patak völgyében s a károlyváros-fiumei vasútnak még nagyobbszerű része mellett. Van 1325 horv. l., r. kath. temploma, vasúti állomása, posta- és táviróhivatala. Környéke szerfölött vadregényes. Erdeje nagy van. Fa- és baromkereskedése jelentékeny. Valamivel alább esik Lič fu. szintén a vasút m. 918 horv. lakossal, r. kath. templommal s vasúti állomással. Sunger (Zungari) fu. Lokvetól délkeletre 606 horv. l. s erdőséggel. **Mrkopalj** mvs. amazon alul, a Carolina-út m. s a megye déli határán, épen a Szamar-hegy tövében 1909 horv. l., r. kath. templommal, postahivatallal s jelentékeny bortermesztéssel, faüzlettel és baromtenyésztéssel. Tuk kis fu. szintén a Szamar-hegy alatt 36 horv. lakossal. Starilaz fu. a Carolina-út m. 95 horv. l. **Ravnagora** mvs. a Carolina- s Ludovica-út egyesülésén felül 1719 horv. l., r. kath. templommal, postahivatallal, hamuzsirfőzés- és márványtöréssel. Kupjak fu. a Ludovica-út m. 506 horv. l. s bor- és gyümölcstermesztéssel. Skrad fu. Delnicétől kel. felé a vasút s a Ludovica-út m. 256 horv. l., vasúti állomással s posta- és táviróhivatallal. Környéke igen kies; gyümölcse, bora, igen szépen terem. Fája sok van. Sela fu. amattól ész. felé 154 horv. l. Vučinićselo fu. az előbbiek szomszédjában 510 horv. l. s postahivatallal. Tomić draga fu. közel az előbbihez 104 horv. l. s jelentékeny szilvatermesztéssel. Brod-Moravica fu. a Ludovica-út m. 501 horv. l., róm. kath. templommal, bor- és gyümölcs- s kender- és rozstermesztéssel. **Vrbovsko** mvs. a Carolina-út, a károlyváros-fiumei vasút és a Dobra patak m. 1346 horv. lakossal, r. kath. trmplommal, vasúti állomással s posta- és táviróhivatallal. A lakosok élénk kereskedést üznek terményekkel és állatokkal úgy Károlyváros, valamint a tengerpart felé. Környéke igen kies. Határa fát, gyümülcsöt és gabnanemüeket szolgáltat. Kamensko fu. 50 horv. lakossal és jó savanyúvizzel. Hajdine fu. a Ludovica-út m. 196 l., kik nagy fuvarozást üznek. Ezek a megyének utolsó helységei kelet felé.

3. **Varasd megye** Horvátországnak ész.-nyugoti szögletében foglal helyet. Határai dél- és délkeletről Zágráb megye, keletről Körös megye, északról Zala megye, északnyugot és nyugot felől pedig Stájerország. Kiterjedése $33._{19}$ □ mfd (szabatosabban $1828._{003}$ □ kilomet.), a lakosainak száma pedig 170,022 lélek. Alakja trapézhez hasonló, melynek leghosszabb oldala a délkeleti. Felszine legnagyobb részt hegyes halmos túlnyomólag szelid emelkedésekkel. Legmagasabbak a Stájer felé eső hegyei s azok közt is a Matzel-hegylánc a megye ész.-nyug. oldalán s az ebből kelet felé ágazó és a megye északi felén átvonuló Ivančica-hegylánc. A hegyek közén szép és kellemes völgyek találhatók, a megye északi szélén pedig a Dráva lapálya szép rónasággá tágul ki. Vizei számosak s részint a Száva, részint pedig a Dráva folyammellékéhez tartoznak. Főfolyója a Dráva, mely a megye északi részén mindenütt a határt jelzi. Ebbe ömlenek a Plitvica és Bednya patakok. — Egyéb folyói: a Sutla, mely a Stájer felőli határon fut délnek a Szávába, továbbá a Krapina, mely jó darabon a Zágráb felőli határt jelzi s a Krapinicát és több más patakot fölvéve elébb délnyugotnak, majd délnek futva ömlik a Szávába. Tava is több van, de mind apró. Megemlithető a trakostani és zelniki tó.

Földje általában eléggé jó minőségü, a Dráva lapályán pedig épen jelesnek mondható. Éghajlata kellemes mérsékelt és egészséges; de a Dráva kiöntései által előidézett mocsárok környékein olykor lázas betegségek uralkodnak. Termények tekintetében Varasd megye nem mondható gazdagnak, mit nem a helyi viszonyoknak, hanem a lakosok csekély szorgalmának lehet fölróni. A gabnanemüeket általában gyéren termesztik; de annál bővebben van kukoricája, kölese és pohánkája. Dohányt is jelentékeny mennyiségben termesztenek a Dráva mentén. Bort, gyümölcsöt s kivált szilvát nagy mennyiségben termesztenek. Leghiresebb borai a vinicai és soplikai. Nagy erdőségei sok makkot, gubacsot és fát szolgáltatnak. Állattenyésztése nem virágzó. Lova, marhája kevés és silány fajtáju; juha szintén nem sok van; de sertés- és méhtenyésztését jelentékenynek mondják. Az ásványország szolgáltat itt kőszenet (Krapina környékén és az Ivančica-hegy déli lejtőjén sok helyt), ként (Radoboj), márványt és ásványos vizeket, melyek között legnevezetesebbek a krapinai és toplicai. Az ipar igen kezdetleges fokon áll. Legáltalánosabb, de csak mint házi ipar, a szeszfőzés és vászonszövés. Gyáripara alig van túl a kezdeten. Kereskedelme és forgalma csekély jelentőségü. Utjai többnyire jó karban vannak. Távirói összeköttetése több irányban van. A lakosok nagy többsége (mintegy 99 százalék) horvát és szerb; magyar és német is lakik itt vagy 3—300. A népnevelés lassu haladásban van. Népiskola még csak 65 van a megyében, holott a községek összes száma 602 s ezek közül 585 önálló község. Vallásra nézve legtöbben vannak a r. kath. egyház hivei. A megyegyülések Varasd városában tartatnak. Emlitendőbb helységek:

Varasd (Varaždin) sz. kir. város és a megye székhelye a Dráva jobb partján igen szép, nagy és termékeny határral. Varasd részben csinosan van épitve; de külső részei egészen faluszerüek. Van 10,623 horv., német és magyar lakosa, 9 r. kath. s egy zsidó temploma, három zárdája, r. kath. gymnasiuma (alreáliskolával kapcsolatban), kereskedelmi iskolája, leány-nevelőintézete az Orsolya apácák vezetése alatt, takarékpénztára, kir. törvényszéke, járásbirósága, adó-, posta- és táviróhivatala, továbbá régi s erős vára, kőedény-, ecet- és burnótgyára, nagy pálinkafőzése, selyemfonó műhelye, állami ménes-intézete, nagy bortermesztése, élénk kis ipara és jelentékeny átviteli kereskedelme. Jó országutak vezetnek innen Trieszt és Fiume felé. Baromvásárai hiresek. Határában sok gabnanemü, kukorica, dohány és gyümölcs terem. A Dráván némi halászatot és hajózást üz. Petrianec falu a Trieszt felé vivő országút m. Varasdtól ész.-nyugotra 989 horv. l., r. kath templommal s kukorica-, bor- és gyümölcstermesztéssel.

Vinica mvs amattól nyugotra 826 horv. l., r. kath. templommal, várkastélylyal, postahivatallal s juh- és sertéstenyésztéssel. Višnica dolnja falu 500 horv. lakossal, róm. kath. templommal s erdős, hegyes határral. Višnica gornja fu. 269 horv. l. s faüzlettel. Lipovec fu. 277 horvát l. Voća dolnja és gornja szomszédos faluk a hn. patak m., mely a Bednya patakba ömlik. Az előbbinek van 869 horv. l. és r. kath. temploma; az utóbbinak pedig 875 horv. lakosa és kastélya. Klenovnik fu. az előbbiektől dél felé 546 horv. l., r. kath. templommal és kastélylyal. Trakostján kis fu. (54 horv. l.) a hn. tó mellett, melyből a Bednya folyónak egyik ága szakad ki. Lepoglava falu az Ivančica-hegy alatt 825 horv. l., r. kath. templommal, postahivatallal, hajdani pálos zárdával s bor- és gyümölcstermesztéssel. Lobor falu az Ivančica-hegy déli aljában 228 horv. l., r. kath. templommal, várrommal, bor- és gyümölcstermesztéssel. Golubovec falu amattól nyugotra 177 horv. l. Radoboj fu. az előbbitől nyugot felé 1157 horv. l., r. kath. templommal s jelentékeny erdős, bérces határral, melyben nevezetes kénbánya és kénes fürdő van.

Krapina mvs. a Krapinica patak m. egy szép völgyben 1216 horv. l., r. kath. templommal, kir. járásbirósággal, adó-, posta- és táviróhivatallal. Van kőedénygyára és meleg ásványos fürdője. Romban heverő régi várában Nagy Lajos I. és Mátyás királyaink gyakran mulattak. Környéke igen kies. Mače fu. 664 horv. l., r. kath. templommal s jelentékeny erdős, hegyes határral. Macelj fu. a hn. zordon hegység alatt 534 horv. l. Klenovec határszéli fu. Krapinától ész.-nyugotra 346 horv. l., kik Rohitsch felé élénk fuvarozást üznek. Pregrada fu. amattól dél felé a Kosztelina patak m. 617 l., r. kath. templommal és postahivatallal. Kostelj fu. amattól d.-keletre 231 l., r. kath. templommal s festői várrommal. Gorica fu. a Kosztelina patak m. gyö-

nyörü kastélylyal. Nagy-Tabor határszéli fu. egy szép völgyben, derék kastélylyal. Poljana határszéli fu. a Suttla f. m. 269 l. s róm. kath. templommal. Miljana szintén határszéli fu. a Suttla f. m. 250 l. s várkastélylyal. Horvatska fu. amattól délkelet felé 291 l. és kastélylyal. Glogovec fu. az előbbi szomszédjában 120 l. és kastélylyal. Kis-Erpena (Erpenye) fu. a Kosztelina patak kies völgyén amattól keletre 224 l., róm. kath. templommal és ásványos fürdővel. Cret fu. ugyanazon völgyben 649 l. és derék kastélylyal. Rakitovec falu szinte azon völgyben 134 l., kastélylyal és ásványos fürdővel. **Krapina-Toplica** (Krapinszke-Toplice) fu. és nevezetes fürdőhely a Kosztelina patak m. 966 l., r. kath. templommal, posta- és táviróhivatallal s már a rómaiak által is ismert meleg kénes forrásokkal (Aquae Jasae). Környéke igen kies Crešnjevec fu. amattól délnyugotra a szomszéd völgyben 201 l., kastélylyal és ásványos vizü fürdővel. Klanjec fu. amattól délnyugotra közel a Suttla folyóhoz és a stájer határhoz 527 l., r. kath. templommal, kir. járásbirósággal s postahivatallal. Van egy Ferencrendü zárdája is. Hatérszéli kereskedése jelentékeny. Közelében van s a Suttla folyó fölött uralkodik a Császárvár nevü szép váromladék. Novidvori kis, határszéli falu 53 lakossal a Suttla mellett. Dubravica fu. a megye délnyugoti csúcsában, a Suttla folyó m. 195 l., postahivatallal, faüzlettel és fuvarozással. Rozgo fu. az előbbi szomszédjában 122 l. s r. kath. templommal. Merenye fu. közel a Krapina patakhoz 193 l. s gyümölcs- és bortermesztéssel. Krajskaves fu. amannak szomszédjában 194 l. s kukorica- és bortermesztéssel. Vadina fu. amattól északra 323 l. és kastélylyal. Tragovišće kis fu. 53 l. Jezero fu. 241 l. s kukoricatermesztés- és méhtenyésztéssel. Jalsje fu. amazon felül 290 l. Vertnyakovec fu. a Kosztelina patak m. 109 6. kukorica- és gyümölcstermesztés- s méhtenyésztéssel. Zabok fu. a Krapinica m. 131 l., r. kath. templommal s jelentékeny határral, mely kukoricát, gyümölcsöt és bort szolgáltat. Méhtenyésztése is van. Hum fu. a Krapinica m. 223 l. s kukorica-, köles- és gyümölcstermesztéssel. Oroslavje fu. közel a Krapinához, a megye déli szélén, a szép Zagorje (hegymögi) vidéken, mely egyike Horvátország legkiesebb és legtermékenyebb tájainak. Van 879 l., postahivatala, két kastélya, ásványos vizü fürdője és kőszénbányája. Határa nem nagy, de bőven terem gabnanemüeket, kukoricát, gyümölcsöt és bort. Itt és a környéken nagyban tenyésztik a méhet. Stubica dolnja fu. ugyanazon völgyben, amattól keletre 442 l., r. kath. templommal, kir. járásbirósággal és és postahivatallal. Stubica gornja 5 házból álló fu. amannak szomszédjában 19 l. s r. kath. templommal. Andraševec fu. a Krapina m. 483 l. s gyümölcs- és bortermesztéssel. Szép erdejében sok sertést makkolnak. Dubrava fu. a Krapina m. 162 l., róm. kath. templommal és szép határral. Alsó- és Felső-Bedekovčina szomszédos faluk a Krapina patak mentén 440 s illetőleg 655 l., kik gyümölcsöt termesztenek, szilvapálinkát főznek és méhet tenyésztenek. Kebelj falu amazoktól északra 377 l. Sveti-Križ fu. 531 l., Klanjechez van kapcsolva. Sveti-Križ, Začretje fu. a Krapinica patak m. Krapinica városától délre 198 l., r. kath. templommal s postahivatallal. Alsó-Šemnica fu. Krapina városa közelében dél.-kel. felé 712 l. s gyümölcs- és bortermesztéssel. Felső-Šemnica fu. Krapina várostól észak-keletre 557 l. s kénes forrásokkal. Mihovljan fu. Krapina várostól délkel. felé 1243 l, róm. kath. templommal, postahivatallal és derék határral, mely kukoricát, gyümölcsöt és haszonra való fát szolgáltat. Méh- és sertéstenyésztése jelentékeny. Nagy- és Kis-Komor faluk amannak közelében 153 és 477 lakossal. Bukovec fu. 613 l. s erdős, hegyes határral. Lovrečan fu. közel a Krapina f. m. 244 l. s kukorica- és gyümölcstermesztéssel. Selnica fu. a Krapina folyóhoz 460 l. s kukorica- és gyümölcstermesztéssel. Zlatar fu. az erveniki hegy alatt 865 l., r. kath. templommal, járásbirósággal, s adó- és postahivatallal. Tugonica fu. a Krapina m. 421 l., kik gyümölcstermesztés- és pálinkafőzéssel foglalkoznak. Globočeć fu amazon alul 721 l., szép erdővel s gyümölcstermesztéssel. Bistrica Marija fu. közel az előbbihez 448 l., róm. kath. templommal, postahivatallal s igen szép erdős, hegyes határral. Podgorje fu. az előbbi szomszédjában 1001 l. s igen szép határral, mely a Zagorje vidéknek egyik legkiesebb részlete. Žitomir fu. amattól észak-keletre 246 l. s gyümölcs- és bortermesztéssel. Jertovec falu amannak szomszédjában 390 l., kik sok

szilvát termesztenek s fakészítményekkel kereskednek. Poljanica fu. a Krapina folyó m. 482 l. s nagy kukorica-, köles- és hajdinatermesztéssel. Breznica fu. a varasd-zágrábi országút m. 537 l., postahivatallal, nagy gyümölcstermesztéssel és pálinkafőzéssel. Hrašćina fu. közel a Krapina folyóhoz 158 l. s r. kath. templommal. Budinšćina falu amattól ész.-nyugotra 347 l., postahivatallal s gyümölcs- és kukoricatermesztéssel. Podrute fu. amannak szomszédjában 445 l. s váromladékkal. Zajezda fu. az előbbitől nyugot felé, az Ivančica-hegy alatt 480 l., r. kath. templommal s erdős határral. Belec fu. az Ivančica-hegy alatt 335 l., r. kath. templommal és romban heverő régi várral. Prigorec falu az Ivančica hegylánc északi aljában 429 l., kukorica- és gyümölcstermesztés-, szeszfőzés- és sertéstenyésztéssel. Ivanec fu. amattól északra 1123 l., r. kath. templommal, grófi kastélylyal, járásbirósággal s posta- és táviróhivatallal. Jerovec fu. a Bednya folyó m. 800 l. s nagy cserépedény-készitéssel. Bela fu. amattól d.-keletre 81 l. s r. kath. templommal. Mellette egy szép váromladék látható. Radovan fu. közel a Bednya patakhoz 166 lakossal. Cerje fu. 134 l. Vidovec fu. a Plitvitza patak m. 393 l. s gyümölcs- és bortermesztéssel. Nedeljanec v. Nedelice fu. Varasd szomszédjában 520 l. s dohány beváltó hivatallal. Černec fu. a Plitvitza patak m. 316 l., nagy szilvatermesztés- és szeszfőzéssel. Toplice varaždinske fu. a Bednya folyó bal partján 1141 l., r. kath. templommal, járásbirósággal, posta- és táviróhivatallal, meleg ásványos forrásokkal és fürdővel. Szőlőhegyein igen jó bor és sok gyümölcs terem. Kneginec gornji fu. amattól északra 521 l. s r. kath. templommal. Itt állott hajdan Kene vára, melyben Imre királyunk az öcscsét, Endrét, egy ideigfogva tartatta. Ljubešćica fu. a Bednya f. m. 1206 l., r. kath. templommal s igen szép termékeny határral. Szeszfőzése, méhtenyésztése és sertéskereskedése jelentékeny. Novimarov fu. 78 l. s posta-hivatallal. Madjarovo fu. 693 l., r. kath. templommal s erdővel. Kelemen fu. a Plivitza patak m. 776 l., kik sok gabnanemüt, kukoricát és gyümölcsöt termesztenek s méhtenyésztést üznek. Imbrijovec fu. amattól délkeletre 270 l. s gyümölcs- és bortermesztéssel. Novakovec fu. az előbbitől észak felé, a Plivitza patak m. 366 l. s jelentékeny erdővel. Madarševec fu. a Plitvitza m. 162 l. s gabna- és kukoricatermesztéssel. Zamlača fu. közel a Drávához 197 l., gabna-, dohány- és gyümölcstermesztéssel. Trnovec fu. a Dráva m. 782 l. s termékeny lapályos határral. Kučan dolnji (304 l.), Kučan gornji (298 l.) és Kučanmarof (74 l.) gabna-, dohány- és kukoricatermesztő faluk a Dráva lapályán. Jalkovec fu. a Plivitzam. 423 l. s nagy pálinkafőzéssel. Brišćupec fu. Varasdtól délre 367 l. r. kath. templommal, s gyümölcs- és bortermesztéssel.

4. **Kőrös megye** Varasd és Zágráb megyéktől keletre foglal helyet. Északról a Dráva vonalán Zala és Somogy megyék, keletről pedig Belovár megye által van környezve. Kiterjedése mintegy $31._{33}$ □ mfd (szabatosabban $1297._{76}$, horvát adat szerint pedig $1752._{88}$ □ kilomet.) 99,294, horvát adat szerint pedig 87,752 lakossal. Alakja igen szabálytalan. Mint egy nyugot felé tört szalag nyúlik le a Drávától egy részről Varasd és Zágráb, más részről Belovár megye közt azon pontig, hol a Lonja folyó a Glogovnica patakhoz legközelebb hajlik. Felszinét a közép táján áthúzódó Kalnik-hegy egészben véve két féle természetüvé osztja. Attól délre ugyanis tulnyomólag hegyes, halmos a terület, északra pedig tulnyomólag lapályos, noha Ludbregen alul itt is hullámos a felszin. Ezt a részt mezőségnek is szokták nevezni. Legjelentékenyebb hegyei a már emlitett Kalnik, meg a Mali-Ghevo-hegy. A többi apróbb hegyek többnyire déli irányban futnak s igen kies tájképeket alkotnak. Vizei közt legelső a Dráva, mely jó darabon az északkeleti határt jelzi különben igen kanyargó vonalával. A többiek: a Bednya, Grabulin és a Kapronca patak, melyek a Drávába, meg a Lonja és Glogovnica, melyek a Szávába sietnek. Jelentékenyebb tava egy sincs, de a Dráva mentén mocsárjai vannak. Forrásokban eléggé bővölködik. Éghajlata kellemes, szelid s a mocsáros tájak kivételével mindenütt egészséges. Földje sokkal termékenyebb, mint Varasdé. Kiválóbb termékei: gabnanemüek, kukorica, dohány, zöldségfélék, hüvelyes vetemények, sok takarmány, nagyon sok fa, s gyümölcs és bor is bőven. Legismertebb bora a monoszlói. Állattenyésztése az otthoni szükségletet is nehezen fedezi. Ásványországa még többnyire ismeretlen kincseket rejt. Ásványos vizei közt legkiválóbbnak tartják a slanjeit. Némi ipara

leginkább csak a városokban van, ugy szintén a kereskedelem is csak azokban mutat élénkebb lendületet. Forgalmát a Dráva, több jó országút és egy vasút (a zákány-zágrábi) élénkiti. A lakosok tulnyomó nagy többsége horvát, a kisebbség legnagyobb része pedig szerb. Vallás tekintetében a megye lakosai majdnem mind r. katholikusok. A népnevelés igen gyenge lábon áll. A megyének 300-nál több községében még ma is csak 47 iskola van s azok közül is tiz bérelt helyiségben nyomorog. Székhely itt Kőrös város. Emlitendőbb községek e megyében:

Kőrös (Kreuz, Križevci) szab. kir. város a megyei és gör.-kel. püspöki székhely a Glogovnica patak és a zákány-zágrábi vasút m. 3229 l. Hajdan az ország fővárosa volt. Egészben véve kis városias tekintetü, de van több csinos köz- és magán-épülete, milyenek a gör.-kel. székesegyház, a r. kath. és zsidó templom, a püspöki palota, a megye- és városház stb. Van itt gör.-kath. papi seminarium, erdészeti és gazdasági iskola (földmives iskolával kapcsolatban), takarékpénztár, kir. törvényszék és járásbiróság, adó-, posta- és táviróhivatal, vasuti állomás, több selyemfonógyár, szesz- és ecetfőzés és jelentékeny átviteli kereskedés. Jó nagy határa bőven szolgáltat gabnanemüeket, kukoricát, gyümölcsöt, bort és fát. Marha- és sertéstenyésztése jelentékeny. Országos és heti vásárai népesek szoktak lenni. Majurec fu. Kőröstől keletre 114 l. s gyümölcs- és bortermesztéssel. Lemeš fu. amannak szomszédjában 133 lakossal. Gjurgjić fu. a megye keleti szélén 259 l., r. kath. templommal, szép erdős határral s egy várrommal. Trema fu. a szomszéd völgyben 819 l. s jelentékeny határral, melyen gabna- s kukorica-, bor- és gyümölcstermesztést és sertéstenyésztést üznek. Ladinec fu. amattól délkeletre 147 l. Sveti-Ivan Žabno falu az előbbitől délnyugotra 480 l., róm. kath. templommal s postahivatallal. Cirkvena fu. 846 l., r. kath. templommal s kukorica- és gyümölcstermesztéssel. Zvonik fu. amattól dél felé 114 l. s bor- és gyümölcstermesztéssel. Farkaševac fu- 280 l. s kis, de igen szép hegyes, völgyes határral. Kebel fu. közel a Csazma folyóhoz (a Lonja mellékfolyója) 219 l. s gyümölcs- és fakereskedéssel. Ladinec fu. a megye déli szélén 147 l. s pálinkafőzéssel. Markovec fu. amattól délnyugotra 130 l. Prilesje fu. amattól nyugotra 148 l. s jelentékeny erdővel.

Vrbovec fu. a vasút mellett 1018 l., róm. kath. templommal, szeszfőzés- és méhtenyésztéssel, posta- és táviróhivatallal s vasúti állomással. Luka fu. Vrbovecen alul 224 l. Peskovec fu. amattól nyugotra 419 l. s kukorica-, gyümölcs- és bortermesztéssel. Duljevska amazon felül 150 l. Negovec fu. 341 l. s termékeny határral, melyet a Lonja folyó öntöz. Vrhovec fu. a Lonja f. egyik. egyik bal parti mellékpatakja m. 148 l. Krkač fu. amattól keletre 80 l. Gostovič fu. szép hegyes vidéken Vrbovectől északra 87 l. Pavlovec fu. a Glogovnica egyik mellékpatakja m. 132 l., kukorica- és gyümölcstermesztéssel. Potočec fu. közel a Glogovnicához 146 l. s gabna- és kukoricatermesztéssel. Gradec fu. a vasút m. 442 l., r. kath. templommal, postahivatallal s vasúti állomással. Podjaleš (Jales) fu. a Glogonica patak m. 224 l., gabna-, kukorica-, bor- és gyümölcstermesztéssel. Repi- fu. ugyanazon patak m. 151 l. Spiranec fu. a Glogovnica völgyén 224 l. s pálinkafőzéssel. Felső-Raven (R. veliki) fu. 465 l. s gabna-, kukorica- és gyümölcstermesztéssel. Bojnikovec fu. 174 l. s jelentékeny erdővel. Čubinec fu. a Glogovnica m. 217 l. Podgajec fu. Kőröstől nyugotra 343 l. s igen jó határral. Szt.-Márton fu. amazon alul 115 l. s bortermesztéssel. Tkalec gornji fu. egy szép völgyben 262 lakossal. Graberšćak falu a szomszéd völgyben, amattól délnyugotra 103 l. Slatina fu. amattól nyugatra 134 l. Hudovo kis fu. amazon alul 87 l. Lipnica fu. amazzal szomszédságban 108 l. Baničevec fu. a Lonja folyó m. 157 l. s kukorica- és gyümölcstermesztéssel. Preseka falu amattól északkeletre 134 l. s róm. kath. templommal. Radoišće fu. Kőröstől nyugot felé 228 lakossal s nagy erdővel. Zaistovec fu. amattól északkeletre 311 l. s bor- és gyümölcstermesztéssel. Gregurovec fu. amattól kelet felé 305 l. s kukorica- és gyümölcstermesztéssel. Miholjec fu. az előbbitől északra 497 l., r. kath. templommal s igen jó határral. Gjurinovec fu. a Lonja forrásvidékén 144 l. Sudovec fu. a Kalnik-hegy déli aljában 505 l., bor- és gyümölcstermesztéssel. Barom- és méhtenyésztést is üz. Vojnovec fu. a Kalnik-hegy alatt 309 l. s váromladékkal. Szt.-Péter fu. amattól délkeletre 273 l., r. kath. templommal s jó bortermesztéssel. Dedine fu. Kőröstől északra 114 l.

Glogovnica falu amannak szomszédjában a hn. patak m. 361 l., r. kath. templommal s derék határral. Vojakovec fu. amattól délkeletre 883 szerb l., gör.-kel. templommal s kiterjedt határral. Hozzá tartoznak Čabraji, Bošnjani, Pobrdjani és Oslovica mala nevű házcsoportok. Čarovdar fu. amattól délkeletre 316 l., róm. kath. templommal s jelentékeny határral, mely gabnát, kukoricát, bort és fát stb. bőven szolgáltat. Brainska mala és velika faluk 154 l. s bortermesztéssel. Sokolovac fu. a Kapronca patak m. 237 l. s postahivatallal. Jagnjedovac fu. közel Kapronca városhoz 451 l. s igen termékeny szép határral. Srdinec fu. amattól kelet felé 161 l. Novigrad nagy fu. a Komarnica patak m. 3477 l., r. kath. templommal, nagy gabna-, kukorica-, bor- és gyümölcstermesztéssel és baromtenyésztéssel. **Virje** nagy falu amattól kel. felé 6024 horv. és szerb l., róm. kathol. templommal, postahivatallal s 1 □ mfdet haladó termékeny határral. Termény- és sertéskereskedése jelentékeny. Miholjanec fu. amattól délnyugotra 794 l., r. kath. templommal s jelentékeny határral. Rakitnica fu. szép hegyes vidéken, amattól délnyugotra 120 l. s fakereskedéssel. Szt.-Anna fu. amattól keletre 262 l. s termékeny határral. Šemovec fu. amattól északra 1139 horv. és szerb l. s nagy gabna- és kukoricatermesztéssel. Molve nagy fu. közel a Bisztra folyóhoz 2399 l., r. kath. templommal s jelentékeny és termékeny lapályos szép határral, mely gabnán s kukoricán kívül dohányt és zöldségféléket is bőven terem. Delovi fu. Novigradtól északra 456 l. s termékeny lapályos határral. Srdinec falu amattól délnyugotra 161 l. s hegyes, erdős határral. Vlaislav (Vladislav) fu. amattól északra 181 l. s gyümölcs- és bortermesztéssel. Jeduševac fu. a kladaroi mocsárok m. 118 l. Hlebine fu. a Dráva mocsáros lapályán 1711 l., r. kath. templommal s nagy határral, mely sok és jó búzát, kukoricát és káposztát terem. A mocsáros részeken sok nádat és kákát vágnak. Ždala fu. a Dráva és Ždala ér által képezett Répás nevü nagy szigeten, amattól ész.-keletre, a Ždala ér mellett, 967 l. s nagy és termékeny, de mocsáros határral. Halászata jelentékeny. Gola fu. ugyanazon szigeten a Ždala ér és a barcs-zákányi vasút m. 1420 l., r. kath. templommal s termékeny határral. Halat s csikot sokat hord a közeli piacokra. Szigetec fu. a Dráva m. 1668 l., r. kath. templommal, nagy határral és halászattal. **Kapronca** (Koprivnica, Kopreiniz) igen régi szab. kir. város a hn. patak s a zákány-zágrábi vasút m., Kőrösttől ész.-keletre s mintegy 4 mfdre 5684 ném., horv. és szerb lakossal. Avult tekintetü város, de van több csinos köz- és magánépülete is, minők a r. kath., gör.-kel. és zsidó templomok s a tanácsház. Régi vára ma is jó karban levő erősség s katonaság tanyázik benne. Van Kapronczán kir. járásbiróság, adó-, posta- és táviróhivatal, városi takarékpénztár, élénk forgalmu vasúti állomás, szesz- és ecetgyár stb. Iparosai szép számmal vannak. Egy □ mfdet haladó s nagyobb részt lapályos határa általában termékeny s gabnanemüeket, zöldségféléket, hüvelyes veteményeket, kukoricát, bort, gyümölcsöt és fát bőven szolgáltat. Kereskedelme főleg a honi terményekre szoritkozik, de elég élénk. Heti és országos vásárai népesek szoktak lenni. Lepavina kis fu. a vasút mellett, körülbelől középtájon Kapronca és Kőrös között 86 szerb l., gör.-kel. templommal s vasúti állomással. Rasinja fu. Kapronczától nyugotra a Grabulin patak m. 1028 l., r. kath. templommal s igen szép erdős határral. Radinjica fu. amattól nyugotra a Kalnik-hegy alatt 149 l. és sertéstenyésztéssel. Ivančeć fu. a két előbbi között 90 l. Segovina fu. amattól ész.-nyugotra 198 l. s marhatenyésztéssel. Slanje fu. a Bednya patak m. 650 l. s nevezetes ásványos forrásokkal. Globočec fu. 257 l. s kukorica- és gyümölcstermesztéssel. **Ludbreg** mvs. a Bednya patak m. 1117 l., r. kath. templommal. hg. Battyány-féle kastélylyal, postahivatallal, pálinkafőzéssel s gabna-, kukorica- és bortermesztéssel. Termény- és fakereskedése jelentékeny. Heti és országos vásárai vannak. Környéke igen kies. Selnik fu. a Bednya patak m. 386 l. s gabna-, gyümölcs-, bor- és dohánytermesztéssel. Obrankovec fu. a Plitvica patak m. 97 l. Szt.-György (Sveti-Gjurgj) fu. közel a Plitvicához 530 l., róm. kath. templommal s gabna- és kukoricatermesztéssel. Sesvete fu. a Plitvica m. 287 l. s jelentékeny erdős határral. Kapela falu a Bednya patak m. 503 l. s nagy gabna- és kukoricatermesztéssel. Bukovec mali fu. a Bednya m. 1062 l., gr. Draskovich-féle kastélylyal, postahivatallal s gabna-, kukorica- és gyümölcstermesztés-

sel. Sok pálinkát főz. Bukovec veliki fu. ugyanazon völgyben, amannak a szomszédjában 786 l., r. kath. templommal s termékeny lapályos határral. Selnica fu. a Bednya m. 544 l., kik jó határukon sok gabnanemüt, kukoricát és dohányt termesztenek. Otok mali fu. közel a Bednya patakhoz 215 l. s jó határral. Otok veliki fu. amahoz közel 552 l. s marha- és lótenyésztéssel. Zablatje fu. amazokon alul 344 lakossal. Imbrijovec fu. amattól délre 546 l., r. kath. templommal s jelentékeny határral. Pusztakovec fu. a Grabulin patak m. 193 l. Grabošević fu. a Grabulin patak m. 110 l. s gabna-, kukorica- és zöldségtermesztéssel. Cvetkovec falu amattól délnyugotra 288 l. s bor- és gyümölcstermesztéssel. Subotica fu. közel a Grabulin patakhoz, Rasinján felül 615 l., nagy gabna-, kukorica- és krumplitermesztéssel s pálinkafőzéssel. Kunovec fu. amattól ész.-keletre 703 l. s termékeny lapályos határral. Botinovec fu. közel a Grabulin patakhoz 194 l. s gabna- és kukoricatermesztéssel. Szarvasmarhái és lovai szépek. Goričko fu. amattól kelet felé 139 l. s gabna-, kukorica- és kendertermesztéssel. Ivanec fu. amattól délre 926 l., r. kath. templommal s nagy gabna-, kukorica-, kender- és dohánytermesztéssel. Cenkovec falu amannak a szomszédjában 264 l. s termékeny határral. Drnje fu. a Grabulin pataknak Drávába ömlésénél 996 l., róm. kath. templommal, postahivatallal, halászattal s jelentékeny lapályos határral, mely minden gabnanemüt bőven terem. Botovo fu. a Dráva m. 411 l., kik gabnatermesztést, halászatot s némi aranymosást üznek. Gjelekovec fu. közel a Bednyának Drávába ömléséhez 1457 l., r. kath. templommal s jelentékeny, de részben mocsáros határral, mely gabnát s kukoricát bőven terem. Szénája sok van. Üz halászatot is.

5. **Belóvár megye** Horvátországnak legkeletibb megyéje, melyet nyugot felől Kőrös és Zágráb, északról Somogy, keletről Verőce és Pozsega megyék, délről pedig a határőrvidéki részek környeznek. Kiterjedése 70.$_{59}$ □ mfd (szabatosabban 3887.$_{13}$ □ kilomet.), lakosságának száma pedig 159,248 lélek. Ez a megye csak 1871 óta áll fenn (l. III. köt. 92. l.), midőn fejedelmi nyiltparancs alapján a varasd-kőrösi és varasd-szentgyörgyi határőrezredek, melyek Horvát- és Tótország közé valának ékelve, feloszlattatván, területök polgárosittatott s a fentebbi néven a horvát megyék közé soroztatott. Alakja szabálytalan négyzethez hasonlit. Felszine a Dráva és Lonja (Podravina és Lonjskopolje) melléki lapályos rész kivételével egészen hegyes; de hegyei közt a legmagasabbak sem haladják meg az 1400'-at. Legjelentékenyebb hegyláncok a Kalnik folytatását képező s 9 mértföldnyi hosszuságú Bilo (Reka; 1000'-nál mindenütt alacsonyabb) a megye északi felében, mint vizválasztó a Dráva és Száva folyammelléke között, s az ezzel csaknem párhuzamosan (nyugotról keletnek) futó Garić és Berlenički hegyek (monoszlói vagy moslavinai hegyek) a megye déli részén. E két fővonal közét alacsonyabb, hullámzatos emelkedések töltik ki, de mégis úgy, hogy egy felől a Čazma, s más felől az Illava folyók mentén 6—800'-nyi hegyekké emelkednek a túlnyomólag déli irányban futó dombsorok s igy a fentebb emlitett két főláncolattal egy tekintélyes medencét zárnak közre, mely a drávai és szávai szomszéd lapályokkal szemben 3—400'-nyi közép magasságot mutat, s a megye felszinének mintegy kétharmadát teszi ki. Szép mélyedés e medencében a Čazma melléke, mely csaknem épen a közép táján tágul ki. Egészben véve a Garić közép magassága is olyforma, mint a Biloé; egy csúcsa azonban, t. i. a Hunka Gornja, Jelenska falu fölött 1350' magasra nyúlik. A hegyek általában erdősek s kivált a Garić szőlővel is gazdagon be van ültetve. Vizei számosak, de legtöbbnyire aprók s nyárban némelyek több hétre teljesen kiszáradnak. Emlitendőbbek: a Dráva, mely az északkeleti határ mentén fut s a megye főfolyója. Ebbe ömlenek itt a Bisztra (a Stražnic mellékfolyocskával) és a Strug, mely sajátlag csak amannak egyik csatornája. A Száva felé sietnek: a Lonja a Čazma nevü jelentékeny mellékfolyóval, mely maga is számos patakot vesz föl, mig a megye közepén délkeletről északnyugotnak, Sišćeani falun túl pedig egy hirteleni kanyarodás után d.-nyugotnak fut, (nagyobbocska mellékfolyói a Čazmának: a Gergyevica, Račačka, Belovár, Plavnica, Vellika és Glogovnica patakok mind jobbról) és végre a Toplicával gyarapodó Illava. Tavai nincsenek, de forrásai és mocsárai számosak. Ez utóbbiak leginkább a Dráva és Lonja mellékén vannak. Éghajlata igen kellemes hőmérsékü és többnyire egészséges is; de nyáron a Dráva és Szá-

va lapályán sokkal nagyobb hőség szokott uralkodni, mint a hegyek övén belül. Földje általában termékeny, de hiányosan van mivelve. Termékei: gabnanemüek, kukorica, krumpli, köles, zöldségfélék, takarmánynövények, dohány, hajdina és tömérdek fa; kendert, lent, komlót stb. csak helylyel-közzel termesztenek. Az állattenyésztés itt is mérsékelt; legnagyobb mérvben üzik a sertéstenyésztést. Méhet és selyembogarat néhol szép sikerrel tenyésztenek. Vadakban az erdős bércek,halakban a folyók eléggé bővölködnek. Az ásványország itt leginkább haszonra való követ, jeles granitot, kőszenet (a Bilo-hegyben),némi vasat és ásványos vizeket szolgáltat. Legnevezetesebb az apatoveci szénsavas forrás. Az ipar s kereskedelem egészen kezdetleges állapotban van. Forgalmi tekintetben legfontosabb e megyére nézve a drávai hajózás. Útjai elég jó karban vannak. Távirói összeköttetése is van. A lakosok itt is horvátok és szerbek (együtt 99%). Vallásra nézve a többség r. katholikus. A népnevelés terén itt sem tapasztalható jelentékenyebb haladás, noha már 110 iskola van a megyében (a községek száma mintegy 365). A megye székhelye Belovár. Emlitendőbb községek itt:

Belovár szab. kir. város és a megye székhelye a hn. patak m. 2151 horv. és szerb l. Van itt r. kath. és gör.-kel. templom, alreáliskola, piarista kollégium, takarékpénztár, kir. törvényszék és járásbiróság, adó-, posta- és táviróhivatal, s egy jelentékeny selyemgombolyitó intézet. A lakosok bortermesztéssel, sertés- és selyembogártenyésztéssel s némi iparral és kereskedéssel foglalkoznak. A megye főbb útjai itt metszik egymást. Predavec fu. Belovártól ész.-nyugotra 712 l. s gabna-, kukorica-, és bortermesztéssel. Skučani és Salići egy politikai községet képező két kis fu. az előbbitől ész.-keletre 121 l. Letičani fu. közel az előbbiekhez 91 l. Lipovobrdo falu a Kalnik-hegylánc alatt 251 l., sertéstenyésztéssel és faüzlettel. Dominkovica fu. amattól délkeletre ugyanazon hegy alatt 136 l. bor- és gyümölcstermesztéssel. Bačkovica fu. amattól ész.-keletre a Kalnik-hegylánc északi aljában 289 l. s gabna-, kukorica- és bortermesztéssel. Ćepelovac fu. amannak szomszédjában 802 l. s igen jelentékeny és termékeny határral. **Szt.-György** vagy Gjurgjevac nagy falu a Stražnic patak mellett 5604 l., r. kath. templommal, kir. járásbirósággal, postahivatallal, kastélylyal és igen nagy lapályos határral, mely gabnanemüeket, kukoricát, kölest stb. bőven terem. Marha- és sertéstenyésztése is jelentékeny. 1871-ig a hn. végezred székhelye volt. Kalinovac fu. ugyanazon patak m. 1827 l. s hasonlag nagy és termékeny határral. Sesvete fu. a Bisztra folyó m. s közel a Drávához 1780 l., kik nagy gabna-, kukorica-, köles- és dohánytermesztést, meg halászatot üznek. Klištar fu. amattól délnyugotra a Katalena patak m. 1422 l., r. kath. templommal s igen szép és tágos határral. Pitomača fu. amattól délkeletre 2834 l., róm. kath. templommal, postahivatallal s igen nagy és termékeny lapályos határral, melynek sok nádas, mocsáros része van. Dinjevac fu. az előbbitől délnyugotra 423 l. s jelentékeny erdőséggel. Kozarevac fu. a Bilo-hegylánc alatt 445 l., r. kath. templommal s bor- és gyümölcstermesztéssel. Pálinkafőzése jelentékeny. Jasenik kis fu. a Bilo-hegylánc alatt 88 l. Vrbica fu. a Bilo-hegylánc déli aljában 176 l. s faüzlettel. Kis-Trojstvo fu. amattól délnyugotra 565 l., r. kath. templommal s jó határral. Maglenča fu. a Belovár patak m. 129 l. s bortermesztéssel. Novoseljani fu. Belovártól ész.-keletre a Belovár patak m. 139 szerb l., gör.-kel. templommal s szép határral. Prespa fu. a belovár-daruvári országút m. 322 l., gabna-, kukorica-, bor- és gyümölcstermesztéssel s pálinkafőzéssel. Ciglena fu. Prespától ész.-kel. 665 l., r. kath. templommal s igen szép erdős határral. Pálinkát sokat főznek itt. Kašljevac fu. amattól keletre 207 l. s dombos, de termékeny határral. Šandrovac fu. a Bilo-hegylánc déli alján 561 l., r. kath. templommal, sok erdővel s barom- és sertéstenyésztéssel. Ribnjačka fu. ugyanazon hegy alatt 188 l. Nagy Crešnjevica fu. a Bilo-hegy tulsó aljában 173 szerb l., gör.-kel. templommal s jelentékeny határral. Kis-Crešnjevica falu amannak szomszédjában 617 l. Sedlarica fu. a Bilo-hegy alatt 514 l. s jelentékeny erdős határral, melyben baromtenyésztést üz. Brzaja fu. a Bilo-hegy déli aljában 143 l. s bor- és gyümölcstermesztéssel. Čadjavec fu. a Račačka patak forrásvidékén 244 szerb l. s bortermesztéssel. Kis-Pisanica fu. a Raćačka patak m. 1696 szerb l., gör.-kel. és gör.-kath. templommal s igen nagy határral, mely gabnanemüeket, kukoricát, bort és gyümölcsöt

terem. Erdeje nagy van. Barom- és sertéstenyésztése jelentékeny. Drljanovac fu. a Račačka patak m. 436 l. s kukorica-, gabna- és bortermesztéssel. Lasovac fu. a szomszéd völgyben, innen észak felé 625 l. s kukorica- és bortermesztéssel. Bedenik fu. alább ugyanazon völgyben 1037 szerb l., gör.-kel. templommal, igen jelentékeny erdős határral, marha- és sertéstenyésztés- s bortermesztéssel. Ó- és Új-Rača szomszédos faluk a Račačka patak m. együtt 963 horv. és szerb l., r. kath. templommal s termékeny szép határral. Medjurača fu. ugyanazon patak m. 795 szerb s horv. l. Kozarevac fu. ugyanazon völgyben 422 l. Sasovac fu. szint' azon völgyben 335 l. Szép lapályos határa jeles tisztabúzát, sok kukoricát, kölest és gyümölcsöt terem. Orlovac fu. a Čazma folyó m., a Bačačka patak torkolatán felül 252 l. Felső-Kovačica (gornja) fu. az előbbitől keletre 475 l., bortermesztéssel és szép erdővel. Nagy-Pisanica fu. amattól ész.-keletre 264 l. s jelentékeny erdős határral. Zrinska fu. a Bilo-hegyek aljában amattól keletre 420 l., jelentékeny erdős, hegyes határral s barom- és sertéstenyésztéssel. Čremušina fu. az előbbitől keletre, egészen a hegység belsejében 225 l., faüzlettel s baromtenyésztéssel. Gakovo fu. a Gergyevica patak forrásvidékén 192 l. s terjedelmes erdős határral. Topolovica fu. a Gergyevica (Grdjevica) patak m. 278 l. s bortermesztéssel. Kis-Peratovica fu. a Bilo-hegyek alatt 331 horvát, szerb l., gör.-kel. templommal s erdős határral. Lončarica fu., még belebb a hegyben 156 l., kik közt sok a szénégető. Nagy-Barna fu. egy szép völgyben, Zrinskától délre 162 l. Kis-Barna fu. ugyanazon völgyben 1093 szerb, horv. l., gör.-kel. templommal s igen jelentékeny, szép és termékeny határral. Méhtenyésztése, méz- és viaszkereskedése van. Pavlovac fu. közel a Čazma patakhoz 851 horv. és szerb l. s nagy gabna-, kukorica- és gyümölcstermesztéssel. Bora és méze is emlitésre méltó. Nagy-Perasovica fu. az előbbitől keletre 142 horv., szerb l. **Grubišnopolje** jelentékeny fu. a hn. hegy alatt 1202 horv. és szerb l., gör.-kel. és r. kath. templommal, kir. járásbirósággal, postahivatallal s kukorica- és bortermesztéssel. Turčevićpolje elszórt fu. az előbbitől keletre az Illava folyó m. 589 szerb s horv. l., gör.-kel. templommal s nagy erdős határral, melyben jelentékeny marha- és sertéstenyésztést üznek. Nagy- és Kis-Rastovac szomszédos faluk az Illava m. együtt 294 horv., szerb l. Felső- és Alsó-Rašenica szomszédos faluk az Illava egyik mellékpatakja m. 359 l. Orlovac fu. amazoktól nyugotra 252 l. Nagy- és Kis-Zdenci szomszédos faluk az Illava m., a megye déli szélén 446 és 905 horv. s szerb l. Az utóbbinak van gör--kel. temploma és postahivatala. Határjuk nagy és termékeny. Hrcegovac fu. az illavai hegyek alján, amazoktól keletre 776 l., r. kath. templommal s bor- és gyümölcstermesztéssel. Klokočevac fu. amattól délre az Illava m. 330 l. Palešnik fu. 502 l. s jó bortermő hegyekkel. Tomašica fu. az Illava m. 712 l., r. kath. templommal s igen szép és termékeny határral. Kajgana fu. az Illava m. 444 l. Garešnica fu. az Illava m. 859 horv. és szerb l., r. kath. templommal, postahivatallal s igen jelentékeny határral, mely gabnanemüeket, kukoricát, zöldségféléket, bort, gyümölcsöt és fát bőven szolgáltat. Ciglenica fu, az Illava m. 264 l. s váromladékkal. Kaniškaiva fu. az Illava m. 835 l., róm. kath. templommal s igen tágas és termékeny hegyes-völgyes határral. A faluval átellenben ömlik az Illavába a Toplica patak. Vukovje fu. amattól délnyugotra egy szép völgyben 633 szerb s horv. l., gör.-kel. templommal, erdővel, bor- és gyümölcstermesztéssel. Zbiegovača fu. az Illava f. m., a berlenički hegyek legdélibb nyulványa alatt 236 l., bor- és gyümölcstermesztés- s méh- és sertéstenyésztéssel. Illava (Ilova) a megye legdélibb faluja a hn. folyó m. 606 szerb l. s jelentékeny, de részben mocsáros határral. Innen északnyugot felé terjed a tágas, de *mocsáros Lonjszko polje* (Lonja-lapály), melynek legnagyobb részét ingoványos rétségek, legelők és nádasok foglalják el. A helységek leginkább a széleire, a hegyek alá húzódtak, mert csak igy lehetnek megóva a gyakori áradások és lázak csapásaitól. Innen a Garič-hegy vonaláig találhatók a megye legjobb bortermő hegyei. Kiemelendőbb községek e vidéken: Batina fu. Illavától észak felé 136 szerb l. s gabna- és bortermesztéssel. Huszain fu. amazon felül 322 szerb l. s jelentékeny bortermesztéssel. Szénája is sok terem. **Kutina** (Kutinja) mvs. amazoktól ész.-nyugotra 1393 szerb l., r. kath. templommal, posta- és táviróhivatallal s igen nagy határral, mely gabnanemüeket,

kukoricát, bort, gyümölcsöt, fát és takarmányt egyiránt bőven szolgáltat. Ló-, marha- és méhtenyésztése tetemes. Vannak országos és heti vásárai. Repušnica fu. 600 szerb l. s nagy gabna- és bortermesztéssel. Sartovac oldalt eső fu. amattól ész.-keletre 188 l. s nagy erdővel. Čaire fu. amannak szomszédjában 134 l. Čaire másik fu. amazon felül 114 l. Nagy-Bršljanica fu. amattól ész.-keletre 240 szerb l. s gör.-kel. templommal. Kutinica fu. az előbbitől ész.-nyugotra a berlinički hegyek alatt 254 l. s hegyen álló festői várrommal. Szerb-Szelišće falu a szomszéd völgyben amattól délnyugot felé 255 l. s bor- és gyümölcstermesztéssel. Miklóska (Miklewška) fu. amazon alul a szomszéd völgyben 584 szerb l., gör.-kel. templommal s igen terjedelmes határral, mely sok bort, gyümölcsöt és fát szolgáltat. Voloder fu. Miklóskától nyugot felé 532 l. s r. kath. templommal. Krivaj fu. 236 l. Gračenica fu. a Lonjsko polje szélén 695 l. s igen jelentékeny gabna-, kukorica-, és bortermő határral. Osekovo fu. amattól ész.-nyugotra 970 l., r. kath. templommal s nagy, de részben mocsáros határral. A lakosok a gazdálkodás mellett sok gyéknyt fonnak s azzal kereskednek. Stružec fu. közel a Lonja folyóhoz 741 l., s nagy határral, mely a nagy kiterjedésü Jelenščak-erdőre szögellik. Prépost nevü népes puszta van a határában. Potok fu. amattól északra 837 l., r. kath. templommal s derék bortermő határral. Popovača fu. az előbbi szomszédjában 394 l. s postahivatallal. Rajčevac fu. amahhoz igen közel 45 l. **Monoszló** v. **Moslavina** nagy fu. (hajdan egy külön kerület főhelye) a Monoszló patak szép völgyében 1416 szerb l., r. kath. templommal, grófi kastélylyal s posta- és táviróhivatallal. Nagy határában sok és hires bort termeszt, mely a megye határain kivül is keresett árúcikk. Hegyeinek egy részét gyönyörü erdőség boritja. Fával és sertéssel is kereskedik. Gránittörése nevezetes. A közeli Orešnjak nevü puszta is hozzá tartozik. Felső-Jelenska fu. Monoszló szomszédjában 517 l., r. kath. templommal s szintén jeles bortermesztéssel. Slatina fu. amattól ész.-nyugotra a Garič-hegység alatt 141 l. Felső- és Alsó-Vlahinička szomszédos faluk Monoszlótól nyugotra 140 és 219 l. s bor- és gyümölcstermesztéssel. Alsó-Jelenska fu. a Jelenščak-erdő m. 156 l. s barom- és méhtenyésztéssel. Okoli fu. közel a Čazma patakhoz, 310 l. s jó határral. Kis-Ludina fu. amattól ész.-keletre 297 l., r. kath. templommal s bortermesztéssel. Nagy-Ludina falu amahhoz közel 135 l. s hasonlag szőlőhegyekkel. Katholikus-Selišće fu. 196 l. Musztafina klada fu. a Garič-hegy alatt 102 l. s erdővel. Podgarić fu. a Garič-hegy északi aljában 178 l. Innen délre van egy Garič nevü várrom. Šimljanik fu. amattól északra 192 l. s barom- és sertéstenyésztéssel. Samarica fu. az előbbitől ész.-nyugotra 613 l., r. kath. templommal s jelentékeny határral. Vrtlinska fu. Mustafina kladától északra 305 l., róm. kath. templommal s erdős, hegyes határral. Križ és Alsó-Križ egy politikai község a Čazma patak m. 528 l., r. kath. templommal s postahivatallal. Obedišće fu. a Čazma folyó m. 280 l., bortermesztés- és méhtenyésztéssel. Vezišće fu. a Čazma m. 257 l. s gabna- és kukoricatermesztéssel. Közelében terjed a Lonja és a Čazma összefolyása által képezett háromszögben a Sutica-erdő. Okešinec fu. az előbbitől északra 397 l. Kis- és Nagy-Hrastelnica szomszédos faluk 311 l. Deanovec fu. amazoktól észak felé 208 l. s termékeny, de részben ingoványos határral. Topolje falu a Lonja és Száva közén, a megye délnyugoti szélén s a Palkovo-erdő m. 233 l., nagy határral s barom- és sertéstenyésztéssel. Jalševac fu. a Lonja m. 323 l. Bregi fu. a Lonja egyik mellékága m. amattól nyugotra 1277 l., róm. kath. templommal s barom-, sertés- és méhtenyésztéssel. **Ivanič-vár** (Ivanić-tordja) önálló hatóságu város és vár a Lonja vize m. 654 horv. és szerb l., kik méz-, viasz- és borkőkereskedést üznek s többféle kis iparral foglalkoznak. Mint erősség igen jelentékeny. Van itt posta- és táviróhivatal. Lapályos határa igen csekély. Greda fu. amattól nyugotra a Lonja egyik mellékága m. 348 l. s termékeny, de részben ingoványos határral. Zelina fu. a Lonját a Szávával összekötő csatorna m. 91 l. Opatinec fu. a Lonja egyik mellékága m. 381 l. s termékeny lapályos határral. Lonja fu. a hn. folyó m. 212 l. s gabna-, kukoricatermesztés- és méhtenyésztéssel. Ivanić-Klastrom (Ivanić-Kloštar) fu. amattól északra 768 l., róm. kath. templommal, nagy zárdával és postahivatallal. Lipovec fu. az előbbi szomszédjában 172 l. Tedrovac fu. a Lonja vize m., mely e falun alul elágazva,

több szigetet képez és mellékágainál fogva összeköttetésbe lép a Szávával is. Van e falunak 119 lakosa. Prećec falu az előbbi szomszédjában 290 l., jó határral s méhtenyésztéssel. Čemernica fu. közel a Lonja vizéhez 273 l. Obreška falu közel a Glogovnicához, azon a tájon, hol ez a patak a Lonjához legközelebbre hajlik, 463 l., igen termékeny határral s méhtenyésztéssel. Marča fu. a Glogovnica m. 275 l. Marčani falu ugyanazon folyó m. 114 l. Caginec fu. Ivanić-vártól keletre 219 l. s méh- és sertéstenyésztéssel. Šušnjari fu. a Čazma vize m. 252 l. s gabna-, kukorica- és bortermesztéssel. Bosiljevo fu. a Glogovnica és Čazma összeömlésénél 176 l. s termékeny határral. Dereza fu. a Čazma m. 182 l. Čazma fu. a hn. folyó m. 562 l., r. kath. templommal, kir. járásbirósággal s adó- és postahivatallal. Szép határában jó gabna és bor terem. Grabovnica és Vučani egy politikai községet képező két falu amattól kelet felé 302 l. Petrička (gornja) fu. amazoktól keletre 488 l. s hegyes, völgyes szép határral. Berek fu. amattól keletre szép hegyes vidéken 401 horv. és szerb l. s gyümölcs- és bortermesztéssel. Ivanska fu. az előbbitől északra 537 l., r. kath. templommal, postahivatallal, gazdasági szeszgyártással s jelentékeny határral. Narta fu. közel a Belovár patakhoz 854 szerb l., gör.-kel. templommal s derék határral, mely búzát, rozsot, kukoricát, bort, gyümölcsöt stb. szolgáltat. Barom- és méhtenyésztése jelentékeny. Blatnica fu. a belovár-čazmai országút m. 297 l. s erdős határral. Šišćani fu. közel a Časma folyóhoz 769 l. s gabna-, kukorica- és bortermesztéssel. Draganeę és Draganec stari kettős fu. a Čazma m. 335 l., róm. kath. templommal. Svinjarec fu. a Čazma m. 69 l. Badjinec fu. amazon felül 126 l. Graberec fu. amattól nyugotra 72 l. Marinkovec fu. amazon alul 425 l., kik sok bort s gyümölcsöt termesztenek. Radulec fu. a Glogovnica patak m. 104 l. s bortermesztéssel. Paruževac fu. amannak szomszédjában 207 l. s bor- és gyümölcstermesztés- és pálinkafőzéssel. Zetkan fu. 77 l. Novaki fu. 132 l. s pálinkafőzéssel. Prgomelje fu. a Plavnica patak közelében 893 l. s igen szép és termékeny határral. Rajč fu. a Vellika patak m. 290 l. Staničić fu. amattól ész.-kel. s Belóvártól nyugotra 135 l., kik sok bort és gyümölcsöt termesztenek. Tuk fu. a Vellika patak m. 290 l. Žabjak fu. amattól ész.-keletre 255 l. s jelentékeny erdővel. Gudovac fu. a Plavnica patak m., Belovártól nyugotra 637 szerb és horv. l. s jelentékeny és jó határral. Új-Plavnice fu. a Plavnica patak m. 165 l. Kis-Sr-edice fu. Belovár m. 528 szerb és horv. l. s gyümölcs-, zöldség- és főzeléktermesztéssel. Apró marhát sokat tenyészt és hord a belovári piacra.

B) Slavonia vagy Tótország.

Az a keskeny hosszú terület, mely az anyaországon alúl Belóvármegyétől kelet felé húzódva a Dráva, Duna és Száva által közre zárt hegyes háromszögben részint Slavonia (Tótország), részint pedig gradiskai, brődi és pétervváradi határőr-ezred nevet visel, régenten »Szerémi hercegségnek (Ducatus Syrmiensis)«, a honfoglalás óta pedig az anyaország Dráván túli kerületének neveztetett s négy megyét foglalt magában, ú. m. Szerémet, Verőcét, Pozsegát és Valpót. Ennek a résznek közvetlenül Magyarországhoz tartozása a mohácsi vészig soha még csak kérdésbe sem jött. Törvénycikkek, valamint okiratok s történeti és államjogi munkák is rendszerint a többi magyar megyék közt soroljják föl, vagy emlitik a fentebb elszámlált megyéket, melyek nemcsak hogy a Slavonia (vagy Alsó-Slavonia) közös névvel nem illettettek, s nemcsak hogy a slavoniai bánok közvetlen felsősége alá nem tartoztak, hanem az igazi Slavoniától (a mai Horvátországtól) mindenkor világosan megkülönböztetve emlittetnek mindenütt, egészen a XVIII. század máso-